

Яремчук Олег Михайлович
старший викладач кафедри дизайну і технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв
grand_ol@ukr.net

ГЕНЕЗИС ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ "ДИЗАЙН" І "ПРОЕКТУВАННЯ"

Мета статті – на основі здобутків наукової думки відтворити історичні рамки виникнення та розглянути первинні тлумачення понять "дизайн" та "проектування". **Методологія** дослідження ґрунтується на використанні структурно-лінгвістичного аналізу із залученням інструментарію семиотичного і мистецтвознавчого підходів, а також термінологічного, історичного та порівняльного методів. **Наукова новизна** полягає у спробі на основі структурно-лінгвістичного аналізу розмежувати поняття "дизайн" і "проектування". **Висновки.** Незважаючи на численні сучасні інтерпретації понять "дизайн" та "проектування", у сучасній науковій літературі вони здебільшого ототожнюються. Водночас дослідження їх походження засобами структурної лінгвістики доводить, що ці поняття мають принципово різну природу та час введення у вжиток.

Ключові слова: дизайн, проектування, етимологія, структурна лінгвістика.

Яремчук Олег Михайлович, старший преподаватель кафедры дизайна и технологий Киевского национального университета культуры и искусств

Генезис и разграничение понятий "дизайн" и "проектирование"

Цель статьи – на основе достижений научной мысли воссоздать исторические рамки возникновения и рассмотреть первичные толкования понятий "дизайн" и "проектирование". **Методология** исследования основана на использовании структурно-лингвистического анализа с использованием методологического инструментария семиотического и искусствоведческого подходов, а также терминологического, исторического и сравнительного методов. **Научная новизна** заключается в попытке на основе структурно-лингвистического анализа разграничить понятия "дизайн" и "проектирование". **Выводы.** Несмотря на многочисленные современные интерпретации понятий "дизайн" и "проектирование", в современной научной литературе они в основном отождествляются. В то же время исследование их происхождения средствами структурной лингвистики доказывает, что эти понятия имеют принципиально разную природу и время введения в употребление.

Ключевые слова: дизайн, проектирование, этимология, структурная лингвистика.

Yaremchuk Oleg, Senior Lecture, Kyiv National University of Culture and Arts

Genesis and delineation of concepts "design" and "projection"

The purpose of the article is to reconstruct the historical framework of occurrence by the achievements of scientific thought and to consider the original interpretations of the concepts "design" and "design". The research **methodology** is based on the use of structural and linguistic analysis using terminological, historical and comparative methods, as well as semiotic and art criticism approaches. **Scientific novelty** consists in an attempt by structural and linguistic analysis to distinguish between the concepts "design" and "design". **Conclusions.** Despite numerous modern interpretations of the concepts "design" and "design", in the modern scientific literature, they are identified. At the same time, studies of their origin using structural linguistics prove that these concepts have a fundamentally different nature and time of introduction.

Key words: design, projection, etymology, structural linguistics.

Актуальність теми дослідження. У сучасних наукових джерелах, присвячених дизайну, достатньо часто зустрічаються поняття "дизайн" та "проектування". Необхідно підкреслити, що в більшості публікацій ці поняття є тотожними. Проте деякі автори надають їм відмінного сенсу або ж об'єднують в словосполученні "дизайн-проектування". При цьому кожен з авторів намагається ґрунтовно проаналізувати ці поняття та дати їм термінологічне визначення в межах теорії дизайну. Спроба визначити проблемні аспекти цієї проблеми, а також розмежувати поняття дизайн та проектування на основі дослідження їх походження є актуальним завданням сучасної теорії дизайну.

Мета статті – на основі здобутків наукової думки відтворити історичні рамки виникнення та розглянути первинні тлумачення понять "дизайн" та "проектування".

Ступінь наукової розробки. Кількість публікацій на дану тему достатньо велика, позаяк практично будь-який підручник з дизайну в межах вітчизняного чи пострадянського простору починається саме з цього питання, розкриваючи значення цих понять у різному за об'ємом інформаційному змісті. Наукову цінність мають дослідження з теорії дизайну В. Глазичева, В. Абизова, А. Лавренть-

ева, І. Розенсон, В. Власова, В. Аронова, Ю. Івашко, А. Іконнікова, А. Марковського, М. Селівачова, Дж. Тейлора, Л. Херріота, А. Смітта, М. Дорфа, Д. Нормана, М. Воронова та ін.

Виклад матеріалу. Оксфордський словник на основі різних тлумачень простежує, як формувалися сучасні уявлення про "дизайн": 1548 р. – "мета, інтенція"; 1588 р. – "задуманий людиною план або схема чогось, що буде реалізовано, перший начерк майбутнього твору мистецтва"; 1593 р. – "план розуміння того, що буде зроблено"; 1638 р. – "план будівництва"; 1697 р. – "попередній начерк для конструювання чого-небудь". У цих визначеннях прослідковується така тенденція: чим ближче до нашого часу, тим словникове значення цього слова стає більш конкретним, а відповідно – більш вузьким. Зміст же діяльності, що визначається цим словом, навпаки, стає дедалі розмитішим [9, 10-11].

На думку І. Розенсон, англійське слово "design" має латинське походження від *de* + *signum* (десігнат – "знак", "позначення", яке відноситься до заміщених ним об'єктів, денотату) і тлумачиться як зовнішній, вловлений почуттями малюнок із глибоко закладеним сенсом [9, 10-11].

За іншою версією, слово "design" ввійшло в загальне використання в Європі в XVI ст. Його вперше згадав в одній із праць італієць К. В. Скьєр. Італійський вислів "design intero" означав народжену в художника і викликану Богом ідею – концепцію витвору мистецтва [4].

Отже, слово "design" ввійшло в використання в XVI ст., про що свідчать і Оксфордський словник, і праця італійця К. В. Скьєра. При цьому визначення поняття навіть у далекі часи було досить широким. Ця тенденція зберігається і донині. Тому, на нашу думку, доцільно провести лінгвістичний аналіз мовної структури цього поняття. Оскільки саме мовні структури (в плані змісту і в плані вираження) утворюють предмет структурної лінгвістики, тому має сенс звернутися до основних положень цього напрямку, сформованих Фердинандом де Соссюром, який вважав найбільш фундаментальною й універсальною знаковою системою – природну мову.

Ф. де Соссюр визначає семіотику як науку, що вивчає значення знаків у суспільстві. "Вона повинна відкрити нам, що таке знаки і якими законами вони керуються". Де Соссюр стверджує, що семіотика повинна бути частиною соціальної психології, а визначення її місця – завдання психолога. Завдання ж лінгвіста – з'ясування того, що вирізняє мову як особливу систему в сукупності семіотичних явищ. Оскільки мова – "це одна зі знакових систем, лінгвістика є частиною семіології..." [3].

Одне з основних положень теорії Ф. де Соссюра – розрізнення між мовленнєвою діяльністю (фр. *langage*) і промовою (фр. *parole*). Мовленнєвою діяльністю (*la langue*) де Соссюр називав загальний для всіх мовців набір засобів, що використовуються у побудові фраз даною мовою; промовою (*la parole*) – конкретні висловлювання індивідуальних носіїв мови.

Отже, якщо розглянути з точки зору структурної лінгвістики слово "design" як концепт мовної кодової системи, то воно складається з двох слів: "design" = "de" + "sign", де "sign" в європейських мовах – це однозначно "сигнал", "комунікативне повідомлення". Хоча в сучасних виданнях поняття "сигнал" може розкриватися з іншим, більш вузьким контекстом. Так, "Академічний тлумачний словник" (1970—1980 рр.) української мови дає чотири його визначення: 1) зоровий або слуховий умовний знак для передачі якого-небудь повідомлення, розпорядження, команди і т. ін.; 2) попередження, повідомлення про те (перев. небажане), що відбувається або може відбутися; 3) вияв функціонування чогось, що викликає відповідну реакцію якого-небудь приладу або організму; 4) пристрій на автомобілі, мотоциклі і т. ін. для звукової сигналізації.

На особливу увагу в розкритті даного терміна заслуговують сучасні дослідження, пов'язані з комунікаціями та семіотикою. В статті "Комунікація тварин: від стимулу до символу" В. С. Фрідман досліджує природу сигналів, які функціонують у живій природі, утворюючи складну комунікативну систему сигналів-символів (*referential signals*) та сигналів-стимулів (*motivation signals*).

Дослідження свідчать, що такі механізми вже функціонують в примітивних формах природи, починаючи від риб та земноводних. І з еволюційним розвитком видів ця система значно ускладнюється, а тварини "вчаться" передавати інформацію та вибирати поведінку на основі отриманої інформації.

Приставка "de", яку інтерпретують як "робити" (англ. "do"), тобто "робити знак", власне кажучи, "позначати" або "робити попередній начерк", в європейському мовному середовищі мала ще одну достатньо вживану мовну конструкцію, яскраво виражену в середньовіччі, але з іншою інтерпретацією, наприклад: "de" + прізвище.

У цьому випадку "de" інтерпретується, не як дія, а скоріше як "привілейований" або "позначений". Тобто, якщо проаналізувати схожі за формотворенням слова на зразок "декольте" (сучасна інтерпретація "глибокий виріз у жіночому платі, що оголює шию та груди" (Ушаков)), то *de* + *кольте* в початковому сенсі означало вбрання, дослівно, з привілейованою (пріоритетною або означеною) шиєю. Або, скажімо, слово "денотат" інтерпретується як привілейоване (найбільш правильне) визначення, оскільки в сучасних мовах одне слово може позначати принципово різні поняття або явища.

Отже, слово "design", вірогідно, мало початкове значення "привілейований знак", а відповідно – наука про привілейовані комунікативні знаки в суспільстві. Це поняття не з'явилося нізвідки, а радше має витoki у теософських вченнях середньовіччя, було невід'ємною частиною просвіти аристократії та релігійних верст населення Європи. Крім того, ремісники та придворні художники були задіяні в створенні речей з певною атрибутикою. Геральдика, декор, архітектура, одяг, прикраси і под. використовують знаки з давніх-давен, у кожного з цих понять є своя історія еволюції.

Слід зауважити, що самі знаки люди почали використовувати набагато раніше, про що свідчать археологічні знахідки. Найважливіше в знайденому матеріалі те, що візерунки розміщені на них не як попало, а відповідно до певних правил, або мотивів (motifs). Можна припускати, що мотиви були знайомі не тільки тим, хто робив гравіювання, а й їх одноплемінникам, тобто вони щось значили для всього суспільства. Це і є головним критерієм символічної діяльності: знаки конвенціональні, існує суспільний договір, який наділяє їх змістом [7].

Найдавніша знахідка з використанням кольору датується 78–68 тис. років тому [2]. Використання відсортованої за розмірами та формою мушлі для створення намиста сягає 100–130 тис. років тому [10]. Предмети з штучно нанесеними карбами (система подряпин), які вчені інтерпретують як здатність людини рахувати, відносять до ашельської доби. Але найдавнішим серед штучно створених знахідок є символ, сформований з навіпіл розрубаних тіл мамонтів та викладених у лінію – близько 200 тис. до н.е. Інтерпретація даного символу може бути пов'язана з мисливським способом життя первісних людей і вказувати на напрям міграції тварин. Дослідження стоянки долини Гешер Бенот Яков в Ізраїлі часів раннього палеоліту (750-790 тис. років тому) свідчать, що давні мешканці долини користувалися різними знаряддями праці – бифасами, рубилами, відщепами, дерев'яними знаряддями і палицями, деякі з яких були відшліфовані (це найдавніші шліфовані дерев'яні предмети, відомі на сьогоднішній день науці). Крім того, вже тоді, 790 тис. років тому, люди користувалися вогнем, вміли підтримувати його та розмежовували житловий простір [8].

Сучасні науковці можуть висловити певні заперечення, що знаковими системами займається семіотика, тому мусимо зробити деякі хронологічні уточнення в даному питанні. Засновниками семіотики, як науки про знаки і знакові системи, є американський філософ і логік Чарльз Сендерс Пірс і швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр. Зазвичай вважається, що саме Пірсу, який любив створювати нові терміни, ми зобов'язані терміном "семіотика" (хоча насправді цей термін запропонував ще Дж. Локк в останніх рядках праці "Досвід про людське розуміння"). Ф. де Соссюр дав новій науці назву "семіологія", яка отримала поширення у теоретичній лінгвістиці, хоча слово "семіологія" було започатковане набагато раніше – ще медиками Античної Греції як система ознак захворювання. В сучасних книгах поняття "семіотика" та "семіологія" найчастіше використовуються як синоніми.

У добу Відродження, яка є унікальною епохою подорожей та мандрівок, дослідники знайомилися з іншими культурами та намагалися систематизувати свої знання, проаналізувати та виділити певні ознаки культур. До речі, в повісті "Діти капітана Гранта" Ж. Верн описує таку пригоду: географу Жаку Паганелло аборигени нанесли татування символу влади, а американські індіанці не спалили його на вогнищі, а з почестями розкурили "трубку миру".

Що стосується тлумачень у словниках, то, на мою думку, в них все досить логічно, оскільки основним способом передачі візуального образу предмета з певними атрибутами й сьогодні залишається графічна замальовка. Тож для людини, яка створювала словник й мало розумілася на складних комунікативних знакових системах, це виглядало як формулювання ідеї або божого провидіння, начерк плану або ескізу.

Знання візуальних знакових систем стало невід'ємною частиною навчання королівських та світських художніх шкіл. А з розвитком машинного виробництва та промисловою революцією з'являється потреба в зміні підходу до масового виробництва. В умовах насичення ринку товарами виявилось, що товари, розроблені випускниками лондонської королівської художньої школи, мали певну перевагу в попиті перш за все завдяки декорованим виробам, спроектованим інженерами – т. зв. "кітч". Саме це дало поштовх розвитку "дизайну" в умовах нових реалій. Тому, власне кажучи, частина вчених, які пов'язують дизайн з промисловим виробництвом, фіксують виникнення поняття "дизайну" в XVIII ст.

А ось історія виникнення слова "проекткування" більш цікавіша. Як стверджують сучасні словники, слово "проекткування" походить від англ. project – проект, яке, у свою чергу, походить від латинського слова projectum, а те, в свою чергу, – від латинського дієслова proicere (буквально "кинути щось вперед") [6]. Слово "proicere", в свою чергу, походить від злиття слів "pro-", яке означає те, що передує в часі дії наступній частині слова (аналогічно грецькому πρό) і "iacere", яке означає "кинути".

Спочатку важко зрозуміти концепцію даного слова, та не можна не сказати про ті дані палеолінгвістики і палеоетнографії, які сприяють реконструкції первісної ситуації, в даному випадку мов-

ної. Палеолінгвістика на основі компаративного аналізу компаративістики, тобто відновлення древніх прамовних станів на підставі структурного, лексичного та фонетичного порівняння мов різних систем, зробила величезні успіхи протягом ХХ ст.

Цілком природно, що дослідницька думка прагнула постійно проникнути в мовне минуле. Таку спробу, малообґрунтовану фактично, але цікаву за задумом та ідейно цілеспрямовану, зробив російський сходознавець, лінгвіст і філолог Микола Якович Марр наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. [5, 182]. Так, на його думку, дифузні риси вербального ладу палеонтологічної свідомості не дозволяють, наприклад, вловити тимчасовий контекст, що зазвичай фіксується дієсловами досконалого і недосконалого виду (помер – вмирати; погуляв – погуляти; почитав – почитати). Інша обставина пов'язана зі змішанням смислових ознак суб'єктно-предикативної основи пропозиції. Міфологічна вербалізація події досягається дієслівними засобами, що виражають архетипи і образи руху, динаміки, кінематики, та прообразами іменників, що виражають статичні ознаки події. М. Марр підкреслює, що мова – це соціокультурний феномен, який, у свою чергу, стає універсальним інструментом культурних і соціальних змін. Виготовлення слів чимось схоже на виготовлення знарядь праці, техніки. Слова народжувалися в синкретичних образах міфу.

М. Марр докладно характеризує архаїчну еволюцію невербальної (жестової) мови в її органічному взаємозв'язку зі здатністю людини вимовляти. Загальна схема міркувань визначається спрямованістю розвитку мовної здібності від рухів тіла і функцій руки до вимови звуку і звукосполучень, що володіють сигналізаційними і комунікативними ознаками. М. Марр підкреслював конструктивну роль рук у реалізації сигнальних знакопороджуючих і вимовних можливостей людського тіла. Реалізація цих можливостей артикулюється як рухами, так і нерухомими станами. Зауважимо, що архаїчна ручна (невербальна) і вербальна мова знаходяться під впливом звукових або інших сигнальних факторів, що надходять з навколишнього природного і соціального середовища [5, 181].

На думку М. Марра, в міфологічних практиках рука асоціювалася як основне знаряддя виробництва і не поступалася за своїми культовими якостями уявленням про небо. Образи руки як магічної сили, "руки-божества", "руки-влади" і т.п. зображені на предметах з часів палеоліту і простежуються в усі часи як символ божественного культу і влади. Слів, що ведуть своє походження від "руки", величезна кількість. У дериватах "руки" є і "сила" і "засіб", і "спосіб", і "образ", а також численні похідні від цих і десятків інших настільки ж основних значень, що пов'язані з архаїчними уявленнями про руку. Люди наділяли "руку" не тільки значеннями "сили", "влади". "Рука" за значимістю не поступалася "небу". Вони приписували "руці" значення "права" і "боргу", а також наближеним до них юридичним та моральним смисловим формам. По лінії функціонального використання назв предметів "рукою" іменувалися не тільки знаряддя виробництва, а й самі матеріали, з яких знаряддя робилися. Так, значення слова "залізо" походить від значення слова "камінь", значення якого, в свою чергу, пов'язується з "рукою". Можна припустити, що досить великий клас дієслів походить від слова "рука". Це стосується таких дієслів, як "кидати", "будувати", "руйнувати", "направляти", "могти", "бити", "чіпати", "стосуватися", "вказувати", "звати", "вабити" і под.

М. Марр і низка солідарних з ним вчених не були голослівні – вони посилалися на велику кількість етнографічних спостережень, згідно з якими більшість мов мають кінетичну жестову природу. Небезпідставно вказувалося і на те, що звуковий матеріал мови вимагав часу для свого розвитку, а зростаючі суспільні відносини потрібно було обслуговувати – в цих умовах жест набував сенсу, ніс повідомлення. У свою чергу, повідомлення і жест канонізувались, повідомлення прикріплювалося до жесту, виникала сукупність жестів з певними прив'язаними до них смислами, що сформувало дозвукний етап в розвитку мови [1, 142-143].

Отже, врахувавши дослідження М. Марра та відповідність запропонованій ідеї первісного мовотворення, можемо припустити, що слово "проекування" є одним з найархаїчніших понять, які збереглися до наших днів. Цей концепт, можливо, належить ще до дозвукного етапу розвитку мови, часів, коли життя та виживання первісної людини залежали від результатів кидання чогось – каменю чи палі – в незвіданий простір печери чи темряви ночі, в якому причаїлася невідомість. Вже з самого початку концепція слова "ргоісеге" означала невловиму "магічну" дію, яка передувє роботі руки. Але навіть з тих часів у цьому слові закладена ідея аналітичної, дослідницької та прикладної діяльності первісної людини, хоча, зрозуміло, що тоді таких понять ще не існувало. Врешті дослідження знахідок дає можливість простежити еволюцію розвитку мозку та його частин, що дає змогу судити про розвиток відповідних мозкових структур і може бути інтерпретовано як свідчення на користь наявності у синантропа членороздільної мови [1, 117-118].

Висновки. Незважаючи на численні сучасні інтерпретації понять "дизайн" та "проекування", у сучасній науковій літературі вони здебільшого ототожнюються. Водночас дослідження їх поход-

ження засобами структурної лінгвістики доводять, що ці поняття мають принципово різну природу та час введення у вжиток.

Література

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: Учеб. для вузов по спец. "История". М.: Высш. шк., 1990. 351 с.: ил.
2. В Южной Африке найдена древнейшая мастерская по производству красок URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/431693/V_Yuzhnoy_Afrike_naydena_drevneyshaya_masterskaya_po_proizvodstvu.
3. Де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики; пер. с французского. М.: Едиториал. УРСС, 2004. 256 с.
4. Електронна енциклопедія Вікіпедія. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
5. Марр Н. Я. О происхождении языка. Основные вопросы языкознания. Избранные работы. Т.2. М.-Л., 1936.
6. Оксфордський словник. Cambridge Dictionary of American English. URL: <http://dictionary.cambridge.org>; Dictionary.com; <http://dictionary.reference.com>; AskOxford. <http://oxforddictionaries.com>.
7. Питекантропы использовали орудия для добычи моллюсков и для гравировки. URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/432372.
8. Предки Homo sapiens разумно разграничивали жилое пространство. URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/431226/.
9. Розенсон И.А. Основы теории дизайна: Учебник для вузов. Отдельное издание, Питер, 2006. 224 с.
10. Три продырявленные ракушки заставляют по-новому взглянуть на зарождение человеческой культуры. URL: <http://elementy.ru/news/430264>.
11. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. URL: <https://ushakovdictionary.ru>.

References

1. Alekseev V. P. (1990). The history of primitive society: Proc. for universities on spec. "History". M. [in Russian].
2. In South Africa, found the oldest workshop for the production of paints. URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/431693/V_Yuzhnoy_Afrike_naydena_drevneyshaya_masterskaya_po_proizvodstvu. [in Russian].
3. De Saussure F. (2004). Course of General Linguistics; trans. from French. M.: Editorial. URSS. [in Russian].
4. Electronna Encyclopedia Вікіпедія. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki>.
5. Marr N. (1936). On the origin of language. The main issues of linguistics. Selected works. T.2. M.-L. [in Russian].
6. The Oxford Dictionary. Cambridge Dictionary of American English. URL: <http://dictionary.cambridge.org>; Dictionary.com; <http://dictionary.reference.com>; AskOxford. <http://oxforddictionaries.com>. [in Russian].
7. Pithecanthropus used tools for the production of mollusks and for engraving. URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/432372. [in Russian].
8. Homo sapiens ancestors intelligently distinguished the living space. URL: http://elementy.ru/novosti_nauki/431226/. [in Russian].
9. Rozenson I.A. (2006). Fundamentals of Design Theory: A Textbook for High Schools. A separate edition, Peter. [in Russian].
10. Three perforated shells make a new look at the origin of human culture. URL: <http://elementy.ru/news/430264>. [in Russian].
11. Ushakov D.A. (n. d.) great explanatory dictionary of the modern Russian language. URL: <https://ushakovdictionary.ru>. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2018 р.